

UVODNIK

TEORIJA

»Nova arheologija« – takrat in danes

Uvodnik prvih števil *Arhea* so vedno izhajali iz vsebine posameznih zvezkov. Vanje so bili vključeni tudi komentarji dogodkov, ki sicer niso bili posebej predstavljeni, za katere pa je uredništvo menilo, da odražajo stanje in procese v naši arheologiji. Arheu so teoretsko aktualnost zagotavljali prevodi in posamezni teksti, dnevno aktualnost pa si je revija gotovo pridobila tudi s temi komentarji, ki so se vedno nanašali na dogodke preteklega leta.

V zadnjih letih revija ni več tekoče sledila dogodkom. Tudi številka, ki je pred vami, tega še ne more v celoti spremeniti.

Uvod – namesto uvodnika zaključujemo z opravičilom vsem avtoricam in avtorjem prispevkov, ki so potrpežljivo čakali na izid nove številke.

Miha Budja

Pregled diskusij in dogajanj, ki so označevala ameriško arheologijo v poznih petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih, kaže, da je bilo zagovarjano več osnovnih stališč, posledica tega pa je bil nadaljnji razvoj arheološkega dela v več različnih smereh. Osrednji predmet diskusij, ki so jih sprožili t.i. novi arheologi v Ameriki, je bilo vprašanje, *kako* arheološkim opažanjem *dati točen pomen*. To prizadevanje je imelo vsaj v šestdesetih letih obliko diskusij, usmerjenih v analizo načina, s katerim so arheologi tradicionalno osmišljali arheološki zapis. Za zgodnja leta te diskusije, ki so jo nasprotniki imenovali „nova arheologija“ (običajno z neusmiljenim sarkazmom), so bili značilni poskusi natančnega ovrednotenja veljavnosti ali točnosti trditev, ki so usmerjale interpretacijo (in določitev pomena) arheoloških ostalin, in katerih avtorji so bili vodilni arheologi, ki so bili naši učitelji. Za ideje, ki so jih kritizirali novi arheologi, lahko rečemo, da gre za osnovne vidike kulturno historičnega označevanja kulture, ki je prevladovalo v delih arheologov v tridesetih, štiridesetih in petdesetih letih.

Kulturna zgodovina je najprej in predvsem idealistični pristop k razumevanju. Z *idealizmom* mislim „vsak sistem ali doktrino, katere temeljno interpretativno načelo je ideal“ (Runes 1962; 136–137). Arheologi in antropologi v veliki meri niso bili mentalisti, saj so priznavali realnost (t.j. historično ali okolno) zunaj lastnega uma, bili pa so idealisti v tem, da so kulturo razumeli kot rezultat delovanja individualnih zavesti oziroma kot rezultat reagiranja posameznikov na dogodke kulturne in naravne zgodovine. Če je v kulturni zgodovini sploh mogoče pokazati neko pravilnost oziroma priti do nekega vnaprej napovedanega znanja o kulturi, potem je ključ za to, tako so mislili, boljše poznavanje psihologije posameznikov.

Ni mogoče napovedati vedenja, ki je posledica zgodovinskih dogodkov, ki ljudi oblikujejo v to, kar so. Problem je v bistvu psihološke narave in je obdan z vsemi težavami, povezanimi z raziskovanjem kompleksnih duševnih pojavov v življenju posameznikov (Boas 1938; 5–6).

Hkrati s tem, da se je zdelo, da je kulturo mogoče razumeti s temi idealističnimi termini, je bilo prisotno tudi nezaupanje v metode naravoslovnih znanosti, ki so se razvile ob koncu 19. stoletja. Del tega nezaupanja je izhajal iz nasprotovanja „analogijam“ oziroma selektivnemu proučevanju podobnosti (danes bi temu rekli raba etških kategorij). To Boasovo formuliranje ameriške antropologije in enega njenih delov – arheologije, je bilo povzeto takole:

Druga točka, pri kateri so se zgodovinarji in fiziki razhajali, je bila legitimnost proučevanja pojavov, katerih enotnost je, v nasprotju z „objektivno“, le „subjektivna“. Fiziki so dopuščali legitimnost nekaterih tipov zgodovinskih proučevanj. Toda celo pri tem fizik ni proučeval „celotnega pojava“, kot se ta kaže naši zavesti, temveč ga je razstavil na elemente, ki jih je proučeval ločeno; dokler ga je zanimala zgodovina teh elementov, je lahko zgradil „sistematično razporeditev“, katere pravilnost je bila „objektivna“. Na drugi strani pa je zgodovinar vztrajal pri enaki znanstveni vrednosti proučevanja kompleksnejših pojavov, za katere elemente „se zdi, da so povezani le v zavesti opazovalca“.

Pri proučevanju teh pa ga niso zanimali elementi, marveč „celoten pojav“ (Stocking 1974; 10).

Iskanje podobnosti – analogij, kakor se običajno imenujejo, dela silo pomembnemu načelu idealistične filozofije, ki ga pri svojem delu uporabljajo kulturni zgodovinarji pod Boasovim vplivom. Stvari, ki se nam zde podobne, so si zaradi idealistične združitve teh pojavov v zavesti davnih ljudi, lahko različne. Edino pravilno pot za razumevanje različnih kulturnih odzivov na spodbude okolja in zgodovine so videli v spoznavanju prav te integracije. Treba je bilo odkriti globlji kulturni kontekst, ki je določal način reagiranja posameznikov na zunanje dogodke in spodbude.

V okviru takih razmišljanj je bila arheologija v močno protislovnem položaju. Na materialne ostaline so gledali kot na edini vir možnega spoznavanja preteklosti, toda arheologu, ki se je ukvarjal samo s temi materialnimi ostalinami, je bilo poznavanje vzrokov za nastanek teh ostalin in načina delovanja sveta, nedosegljivo. Pretekli procesi so bili zanje posledica enkratnih interakcij, do katerih je prišlo v davnih holiističnih kulturnih kontekstih v povezavi z „zakoni človeškega uma“; vsi skupaj pa so določali način reagiranja posameznikov na dogodke v njihovih družbenih in naravnih okoljih. Ker je bilo za vzroke rečeno, da so idealistični, je arheolog videl le materialne stranske produkte, ki so jih strukturirale davne idealistične sile. Ker se je zdelo, da ni mogoče nobeno nadaljnje razumevanje, arheologi niso iskali teorij, ki bi pojasnile resnično delovanje teh procesov. Na noben način ni bilo mogoče predvideti zvez med naravo domnevnih vzrokov in naravo materialnih ostalin, ki so bile lahko v preteklosti idealistično strukturirane. Nobene jasne poti ni bilo, po kateri bi odkrili intelektualne kontekste ali formulirali zakone človeškega uma, saj so dosledno zanikali, da bi te spremenljivke lahko na pravičen način določale lastnosti artefaktov in drugih materialnih ostalin, ki jih lahko arheologi najdejo. Arheologi so uporabljali teorijo, ki je bila že v osnovi irelevantna za stvari, ki so jih arheologi proučevali!

Arheolog lahko odkrije material, ne pa substance izvirnega artefakta. Natančen pomen vsakega posamičnega predmeta, ki mu ga je dala takrat živeča skupina ali posameznik, je za vedno zgubljen. Resnična pomembnost ali nepomembnost vsakega predmeta je v etnološkem smislu izginila v trenutku, ko je ta predmet postal del kataloga najdb (Griffin 1943; 340).

Tradicionalna arheologija ni mogla preveriti teorije, saj se relevantne informacije o domnevnih vzrokih niso ohranile. Poleg tega so lahko rezultate delovanja vzročnih sil le opisali in sistematizirali, niso pa jih mogli proučevati, saj so bili prepričani, da med podobnimi materialnimi stvarmi in pomeni (kulturni konteksti) ni pravičnih razmerij, na podlagi katerih so se ti združevali v zavesti davnega človeka. Sprejetje strogo empiricističnega znanstvenega pogleda in hkrati sprejetje idealistične teorije vzročnosti, po kateri „črne skrinjice“ (um in zavest davnih ljudi) ni mogoče proučiti, je bilo protislovje, ki je arheologijo postavilo v zares čuden položaj.

Strogi empiricizem odklanja sklepanje in interpretiranje, saj je preteklost že za nami, in jo lahko spoznamo le s sklepanjem na podlagi ohranjenih ostalin v sedanjosti! Stališče,

ki so ga sprejeli tradicionalni arheologi, predpostavlja, da podobnosti ne implicirajo nujno podobnih vzročnih pogojev. Zato je bilo sklepanje opravičljivo le takrat, ko se je domnevalo, da med preteklostjo in sedanjostjo obstaja kontinuiteta in nespremenljivost. Pod temi pogoji so sodobni konteksti lahko služili kot vodilo za interpretacije. Tako prepričanje arheologov je davno preteklost, za katero ni mogoče pokazati nobenih „historičnih“ povezav med arheološkimi ostalinami in sodobnimi ljudstvi, dozdevno pustilo onstran meje, do katere seže arheološko pojasnjevanje. Vseeno pa so arheologi, ki so proučevali davno preteklost, podali sklepe in interpretacije. Pri tem so se sklicevali na „drugo polovico“ tradicionalnega pogleda na kulturno vzročnost – na koncept človeške narave, domnevan in izdelan pri razumevanju kulture kot enkratnega stranskega produkta človeške narave. „Novim arheologom“ je bil ta poseben pristop k arheološki interpretaciji sumljiv. Zanje je to bila sterilna in zavajajoča konvencija.

S tem ko so sprejeli niz konvencij za določanje pomena njihovih podatkov, so se tradicionalni arheologi izognili problemom sklepanja. Storili so to, kar je v vsaki znanosti temeljna napaka: o pomenu generalizacij, ki so jih izpeljali iz svojih podatkov, so se dogovorili. Sveta niso skušali spoznati v njegovih terminih, temveč so menili, da vedo, kakšen je svet kulture, in v svojih apriornih terminih nato nadaljevali z urejanjem arheološkega izkustva o svetu. Cilj ustvarjalnih znanosti je spoznati meje in neustreznost nekoč sprejetega znanja. Taktika tradicionalne arheologije pa arheologom preprečuje, da bi to možnost izkoristili.

Verjetno je najbolj razumljiv prikaz strategije tradicionalne arheologije podal Robert Dunell (1971). Sprožil je eno najboljših diskusij o tem, kaj so tradicionalni arheologi delali in kaj so mislili, da delajo, kar sem jih lahko našel. Dunnell korektno opozarja na zelo preprost argument, ki dopušča tradicionalnim arheologom njihova opazovanja pojavov (njihove podatke) povezati z apriornimi idejami, ki jih imajo o teh podatkih.

Gre za prostor, ki ga zamenjuje koncept artefakta - predmeta, ki kažejo nekatere attribute človeške aktivnosti. Podobni problem je najti za te podatke, ki so kulturni, kategorije, katerih končni namen je razložiti proizvode človeškega vedenja, s tem pa tudi vedenja, v katerem skupne ideje izdelovalcev in uporabnikov oblikujejo te produkte (Dunnell 1971; 130).

V osnovi tega argumenta je idealistična podmena, da so bili vzroki za arheološki zapis in vse iz njega izpeljane informacije, ideje, ki so bivale v zavesti davnih ljudi.

Prazgodovinska znanost domneva, da lahko attribute, ki so proizvod človekove aktivnosti in se pojavljajo v serijah artefaktov, . . . „obravnavamo kot manifestacije idej skupnih izdelovalcev in uporabnikov teh artefaktov (Dunnell 1971; 132).

Rečeno drugače, tradicionalni arheologi so si na podlagi dogovora izmislili analitično zvezo med generalizacijami, ki jih lahko izpeljejo iz svojih podatkov, običajno imenovanih vzorci (patterns), in domnevnimi vzroki – idejami, skupnimi davnim ljudem.

Če upoštevamo le tiste attribute, ki so proizvod človekovega prizadevanja, sledi iz tega, da mora biti vsaka razlaga teh atributov izpeljana prej v človeških, kakor naravnih terminih. Če različnost izhaja iz njihove človeške narave, potem to velja tudi za njihovo razlago. Glede na dane domneve o enkratni naravi pojavnega sveta, o ponavljanju ali porazdelitvi, je v razlagi nujno prisoten ideacionalen element (Dunnell 1971; 133).

Če ima več predmetov skupne lastnosti, ki so človeškega izvora, potem obstaja le en zadovoljiv odgovor. Hote ali nehot, vede ali nevede, so podobne predmete oblikovali ljudje, za katere lahko rečemo, da so imeli podobne ideje

in iste kategorije za skupne lastnosti in načine njihovega artikuliranja v celoti artefaktov. Skratka, predmete lahko obravnavamo kot izraz istega miselnega modela (Dunnell 1971; 132).

Definicija kulture ne določa samo elementa človekove vpletenosti (ideje), temveč to splošno polje omejuje na tisti niz idej, za katere lahko domnevamo, da so skupne. Gre za ključno točko, saj se prav na tem mestu pojavi povezujejo s koncepti, ta povezava pa je nujno stvar domneve . . . Prazgodovinska znanost domneva, da lahko attribute, ki so produkt človekove aktivnosti in se pojavljajo v serijah artefaktov, . . . obravnavamo kot manifestacijo idej skupnih izdelovalcem in uporabnikom teh artefaktov. Tako je izdelana vez med fenomenološkim in ideacionalnim (Dunnell 1971; 133).

Arheologi v resnici arheološkega zapisa niso povezovali z davnim ideacionalnim okoljem, temveč z njihovim lastnim. Poleg tega, pravi Dunnell, je bila povezava med fenomenološkim (svetom izkustva) in ideacionalnim (ideje o svetu) izdelana na podlagi domnev. Svet izkustva je bil v arheologovo mnenje o svetu vključen neposredno, tako da izkušnji ni bilo mogoče uporabiti za prikaz omejitev naših prepričanj in idej, niti ne kot vodilo za vrednotenje njihove uporabnosti in natančnosti. S tem so bili arheologi učinkovito izključeni iz znanosti kot procesa učenja. V okviru navedene rešitve „arheološkega protislovja“ – namreč, ukvarjati se z materialnimi pojavi sodobnega sveta in verjeti, da jih je mogoče razumeti s termini neke idealistične preteklosti – je pravzaprav postala arheološka praksa v bistvu igra. Enako kakor nekdo, ki igra igro po dogovorjenih pravilih, so delali tudi tradicionalni arheologi. Njihova energija je bila usmerjena v medsebojno tekmovanje, pri katerem so uporabljali svojo osebno spretnost, povezano s poznavanjem arheoloških podatkov; vse pa se je dogajalo po predpisanih pravilih igre. V tej igri so odkrivali drobne sestavljanke, za njihovo reševanje pa je bilo vloženo veliko energije. V resnici je dobilo to delo obliko neskončnega in odločnega iskanja novih informacij o arheološkem zapisu, saj so lahko le generalizacije izpeljane neposredno iz podatkov spremenile poglede arheologov na preteklost. Njihovi interpretativni postopki so bili zaprt sistem določil, ki jih z izkušnjami ni bilo mogoče ovrednotiti, t.j. preveriti s pomočjo podatkov. Razumevanje preteklosti so arheologi spremenili v preprosto funkcijo sprememb obsega in kvalitete dosegljivih podatkov za generalizacijo. Nova odkritja so bila sredstvo za dosego slave in priznanj, ne pa kritično oblikovana raziskava, katere namen bi naj bil ovrednotenje idej (teorij), uporabljenih pri interpretaciji teh odkritij. To je bila intelektualna klima, v kateri so uspevale arhaične empiricistične ideje. Dober je bil tisti arheolog, ki je bil sposoben sintetizirati opazovanja in razviti opravičljive generalizacije, navidezno neposredno iz pojavnega sveta artefaktov. Ko je bilo to storjeno, se je zdelo, da je interpretacija sama po sebi izšla iz dejstev. Resnica o preteklosti je prišla navidez neposredno iz ostalin preteklosti. Arheologi, ki so „bili v igri“, vlogo vseh dogovorjenih pomenov, ki so jih uporabljali pri interpretaciji, večinoma niso priznali. Ti, ki so jih sarkastično označevali za nove arheologe, so se spraševali o uporabnosti igre za to,

da bi pridobili znanje o preteklosti, in to tako, da so podvomili v natančnost in ustreznost določil, ki so jih uporabljali za pripisovanje pomena arheološkim opažanjem.

Situacija v tradicionalni arheologiji je bila značilen primer tega, kar je Bruce Trigger napisal za zgodovino:

Zgodovina se od generalizirajočih družboslovnih znanosti razlikuje samo v tem, da je njen glavni cilj razložiti posamične situacije v vsej njihovi kompleksnosti, ne pa formulirati splošnih zakonov za nešteto ponavljajoče se dogodke in procese. Zato se lahko reče, da je zgodovina idiografska znanost, družboslovne znanosti pa nomotetične . . . To ne pomeni, da zgodovinarji zanikajo obstoj splošnih pravil, temveč jih raje skušajo uporabiti za razumevanje posamičnih (enkratnih in neponovljivih) situacij. Na drugi strani skušajo generalizirajoče družboslovne znanosti izvleči ponavljajoče se variable iz njihove socio-kulturne matrice, in tako med njimi vzpostaviti razmerja splošne vrednosti (Trigger 1978; 27).

Tradicionalna arheologija je bilo „zakone-uporablajoče“ (prej kot „zakonotvorno“) področje, usmerjeno v interpretacijo in pojasnitev enkratnih dogodkov in okoliščin preteklosti. Novim arheologom se je problem zdel jasen: od kod so prišli zakoni, ki so jih uporabljali pri historičnih interpretacijah, in ali so bili ti zakoni utemeljeni? Drugi problem lahko razumemo kot vprašanje, ali je arheologija „historična“ zaradi svojega „zakone-uporablajočega“ položaja, ali pa zaradi želje po poznavanju preteklosti. Je slednja omejila naše metode učenja na „zakone-uporablajočo“ držo? Začuda se taka historična veda, kakršna je geologija, ni zdela tako omejena. Mnogi arheologi so na to vprašanje odgovorili z jasnimi ne.

Raba splošnih pravil za razlaganje konkretne situacije je prav tako dejanje ustvarjalne veščine, kakor je to formuliranje takih pravil za razlaganje ponavljajočih se korelacij. Ker je cilj razložiti posamične situacije v vsej njihovi kompleksnosti, pomeni uporaba teh pravil preverjanje teorije; in ker lahko raznovrstnost različnih teoretskih korpusov uporabimo v medsebojni povezavi, nam historična interpretacija služi kot interdisciplinarna arena, v kateri lahko preverimo razlagalno moč različnih teoretskih pristopov (Trigger 1978; 27).

Situacija v tradicionalni arheologiji je bila neugodna celo za zahteve po utemeljenih induktivnih dokazih, ki so bili zgoraj predlagani kot temelj za proučevanje zgodovine. Arheološki zakoni so določali pomen lastnosti arheološkega zapisa nasploh, nikoli pa se ni zdelo, da bi vodili v razlago „posamične situacije v vsej njeni kompleksnosti“. Sklepanja o tem, ali so si bila ljudstva kulturno podobna ali različna, ali je prišlo do migracije ali vdora kulturno drugačnih ljudstev, in ali je eno etnično drugačno ljudstvo diferencialno vplivalo na okoliška ljudstva, na podlagi stopenj podobnosti skozi čas, pa, tako se je zdelo, ni dosegalo cilja „razložiti posamične situacije v vsej njihovi kompleksnosti“. Takšna historična usmeritev, kakršna je prakticirala tradicionalna arheologija, ni nikoli vodila v preverjanje teorij, kar je, kot smo ugotovili zgoraj, sestavni del „dobre“ zgodovine. Vse interpretacije arheologov so bile ali odvisne od teorije ali pa

je šlo za ad hoc sklepe. V obeh primerih je bil empirični svet s pomočjo dogovorov in prilagoditvenih dokazov, ki naj bi dajali pomen opažanjem, prilagojen teoriji. Zdelo se je mogoče, in celo potrebno, da arheologija vztraja pri svojih ciljnih, povečati historično znanje, vendar ni kazalo, da bi metode, ki so jih zagovarjali „kulturni zgodovinarji“, temu ustrezale; za spoznavanje preteklosti so morale obstajati boljše poti.

Ker je bila naša kritika tradicionalne arheologije tako huda, se je zdel izziv, s katerim se je soočila nova arheologija, mnogim od nas izredno velik. Naš začetek je bil jasen. Najprej smo spoznali, da je bila generalizacija osnovni vir novih pogledov na preteklost – vir, ki je izhajal iz tradicionalnih pristopov. Začeli smo proučevati metode generalizacije in pri tem poudarjali strategije vzorčenja (sample strategies) in bolj prefinjene metode prepoznavanja vzorcev (pattern recognition). Hkrati smo hoteli zvedeti, ali so bile povezave med arheološkim izkustvom in interpretacijo natančne in utemeljene. Morali smo vedeti, kako interpretirati vzorce, da bi lahko izdelali veljavne generalizacije. Zdelo se je, da ta problem zahteva preverjanje, čigar cilj bi bilo ovrednotenje uporabnosti in natančnosti zamisli. Ta procedura je bila znanost (science). Znanstvena metoda ni bila nikoli sestavni del tradicionalne arheologije; s starimi postopki je bilo mogoče ugotoviti le skladnost med generalizacijo in podatki. V tem kontekstu spoznavanja problema smo začeli raziskovati nam dosegljive epistemološke procedure za ovrednotenje idej. Težišče smo postavili na deduktivne oblike razmišljanja, ker je bil problem, kakor smo ga dojeli v šestdesetih letih, vrednotenje uporabnosti obstoječih idej. Nikoli nismo zahtevali, naj ima dedukcija absolutno prednost pred indukcijo, kakor so trdili mnogi kritiki. Indukciji smo priznali ključno vlogo, obenem pa spoznali, da induktivnih dokazov ni mogoče „preveriti“ s preprostim sklicevanjem na način njihovega konstruiranja.

Tu želimo dokazati, da končni proizvod arheološkega dela ne sme biti samo razvijanje sklepov, ki se nanašajo na preteklost . . . Glavna točka našega dokazovanja je zahteva, da je treba razvijati neodvisna sredstva za preverjanje trditve o preteklosti. Taka sredstva morajo biti mnogo strožja od vrednotenja trditve nekega avtorja s presojanjem njegove profesionalne sposobnosti ali intelektualne poštenosti (Binford 1968; 17).

V situaciji, kakor smo jo videli v šestdesetih letih, je bilo nujno preveriti temeljne trditve tradicionalne arheologije neodvisno od navidezne „moči“, s katero so jih prikazovale avtoritete. Pri tem se je kot pomembna pot, ki jo je bilo treba raziskati, kazalo deduktivno dokazovanje.

Drugič, dokazali smo, da sprejeti, od „zakonov“ odvisni status zgodovine za arheologijo ni primeren. Za zgodovinarje pravijo, da so „znanosti“ (sciences) pritegnili zaradi teorij, ki so jih uporabili pri interpretiranju historičnih dokumentov. Naši „historični dokumenti“ so bile arheološke ostaline, znanstvenikov, ki bi že proučevali take pojave, pa nismo mogli najti. Nobenih pravil ni bilo, ki bi jih izdelali drugi znanstveniki, s katerimi bi nas seznanili o tem, kaj lahko naši pojavi – ostanki keramike, hiš, smetišč, . . . – pomenijo

v historičnem ali razvojnem smislu. Ugotovili smo, da morajo arheologi sami sprejeti izziv in razviti teorijo; sami smo morali razviti in ovrednotiti pravila za interpretiranje naših podatkov. Arheologija je morala postati znanost, ki se ukvarja s spoznavanjem pomena vzorcev, opaženih v arheološkem zapisu. Prav tako je bilo treba ovrednotiti ideje, ki smo jih uporabljali pri interpretiranju opažanj in vzorčenj (patterning). Nobene druge znanosti ni bilo, ki bi se ukvarjala z našimi pojavi ali problemi.

Dokazali smo tudi, da se morajo arheologi vse dotlej, dokler je preteklost nek sklep, nastal na podlagi sodobnih opažanj arheološkega zapisa, odločiti, „katera preteklost“ bo cilj njihovih konstrukcij. V vsaki konkretni arheološki situaciji se arheolog sooči z nekim segmentom arheološkega zapisa, z nekim „najdiščem“ ali zbirko arheološkega gradiva nekega področja. Situacija kaže potencialno enkratnost in diskretnost značilnosti preteklih procesov. Ker so se procesi lahko pokazali na različnih ravneh ali v različnem obsegu (npr. spremenljivi, vendar ciklični pojavi ali variabilni, vendar notranje diferencirani pojavi, ki niso indikativni za organizacijske spremembe ali variabilnost med sistemi), še preden so arheologi lahko navedli formalno variabilnost arheološkega zapisa, ki naj bi kazala, da gre za obsežne procese (evolucijo, spremembe sistemov, etnične sestave, ali celo take historične dogodke, kot so migracije) – moramo biti sposobni prepoznati različne stopnje organiziranosti arheološkega zapisa. Variabilnost arheološkega zapisa ni nujno bila vezana le na eno stopnjo procesa. Variabilnosti ni bilo mogoče neposredno povezati s procesi spreminjanja; prav tako je bila lahko nejasno povezana s stabilnimi, vendar notranje kompleksnimi procesi. Variabilnost arheološkega zapisa se lahko nanaša na številne in razlikujoče se vzroke in določujoče pojave. Arheologi so morali prepoznati ne le statičnost zapisa v dinamičnem smislu, temveč ugotoviti tudi relevantnost te dinamike glede na različne cilje iskanega znanja. Ti trije glavni pogledi so določali in usmerjali razvoj raziskav novih arheologov.

V šestdesetih letih se je pričelo raziskovanje in dokazovanje dveh ključnih točk. Na podlagi keramičnih slogov so raziskovali dejavnike, ki so bili lahko znotraj sistema, pa so vendarle določali variabilnost med arheološkimi najdišči (Longacre 1963; Hill 1965). Približno v istem času so se pričele diskusije o „pomenu“ navidezno nepravilnih vzorčenj (v zvezi s tradicionalnim pojmovanjem) litičnega gradiva, dokumentiranih v mousterienskih sekvendah starega sveta (Binford in Binford 1966). Te zgodnje raziskave so izhajale s stališča prej opisanega tretjega pristopa, vendar je bil prikaz navadno oblikovan tako, kakor da bi „preverjali“ vrednost dogovorjenih pomenov, ki so jih po tradiciji uporabljali prejšnji arheologi in/ali trditev, ki so omogočale drugačne dokaze. Na žalost so to držo sprejeli nekateri, ki so se osredotočili le na aspekte preverjanje (Fritz in Plog 1970; Watson et al., 1971), ki so jih novi arheologi razumeli kot nujno komponento arheološke dejavnosti. Nekaj je bilo jasno, če smo se hoteli uspešneje soočiti s problemom natančnega povezovanja naših opažanj z našimi idejami, smo morali načine preverjanja izpopolniti. Ironično je, da mnoge od zgodnjih raziskav pri preverjanju tradicionalnih trditve niso

bile uspešne in se namesto tega sprevrgle v to, kar sem imenoval „dokazovanje relevantnosti“ (Binford 1983; 3–28). Vrednost trditev ni bila ovrednotena neposredno, ovrednotena je bila le njihova relevantnost za nekatere posebne primere.

To je bila pomembna izkušnja za vse nas. Z vso silo se je pokazala velika potreba, da se neposredno soočimo z drugo prej opisano točko; da moramo biti neposredno udeleženi pri izdelavi teorije in sprejeti znanstveno odgovornost za rast našega razumevanja arheološkega zapisa samega. Poskusi, da bi teorijo hkrati oblikovali in preverjali, so bili očitno zgrešeni (glej Binfordovo (1983; 14–17) diskusijo o delu Ploga). Bolj kot preverjanje tradicionalnih trditev se je zelo hitro pokazala zahteva po novi teoriji in izdelanih historičnih modelih. Seveda se je v takem položaju ideja preverjanja tradicionalnih trditev pokazala kot zapravljanje časa. Ta premik poudarka od zgodnjih poskusov preverjanja k ambicioznejši potrebi razvijanja naše lastne znanosti je imel za cilj razumevanje samega arheološkega zapisa. Preverjanje in povečevanje znanja sta se povezala na nov in presenetljiv način.

Ko sem odšel na sever, da bi proučeval Nunamiut Eskime, sem odpotoval kot dedič znanja, s katerim so me opremila zgodnja leta „nove arheologije“. Kot je pred kratkim poudarila Alison Wylie (1986), so bile moje raziskave Nunamiut Eskimov preverjanje tradicionalnih arheoloških konvencij o pomenu variabilnosti v arheološkem zapisu, vendar so bile tudi nekaj več. Bil je to poskus razviti metodologijo vrednotenja relevantnosti in pomena variabilnosti v arheološkem zapisu na podlagi arheoloških ostalin, kar bi nato lahko uporabili pri vrednotenju ali presojanju relevantnosti znanja o organiziranosti, ki sem ga dobil iz nunamiutske izkušnje. Poudaril sem te aspekte raziskave zato, ker sem čutil, da je bila takrat diskusija o preverjanju izredno zmedena. Moja raziskava se je naslanjala na spoznanje, ki ga vsak dober oblikovalec znanstvenih eksperimentov dobro pozna: splošne teorije ne moremo preverjati na podlagi domneve, da so vsi primeri (ali poskusi) za preverjanje enako relevantni. Znanstvenik, ki se ukvarja s preverjanjem teorij, mora biti sposoben, da povsem nedvoumno izloči kritične in relevantne izkušnje, saj vsaka izkušnja sama po sebi ni nujno relevantna.

Po mojem mnenju so dober primer rabe irelevantnih argumentov (v tem primeru bolj trditev kot pa izkušnje) argumenti Iana Hoddra. Čeprav Hodder poudarja, da idej ne moremo preveriti ali ovrednotiti z znanstvenimi sredstvi, pa je Wylie (1986) ugotovila, da je Hodder preveril (in podvomil v) splošne pristope nove arheologije, to pa tako, da je dokazoval, da ljudje delujejo intencionalno! Je bilo zanikanje človekove sposobnosti, da deluje intencionalno, kdaj sploh pozicija, ki jo je zagovarjala nova arheologija? Ne. Edina tema, ki jo je odprla nova arheologija in ki se je spominjam, je bila ta, da navidezna svobodna volja in hotenje posameznikov ne more biti razloga za dolgotrajne historične procese. Intencionalnega delovanja nismo nikdar zanikali, predlagali smo le, da lahko človekovo aktivnost razložimo kot manifestacijo drugih vzrokov in pri tem poudarili, da intencionalna dejanja niso vzroki, ki določajo zgodovino.

Za arheologe je problem relevantnosti ključni in osrednji problem. To izhaja iz dejstva, da so vse interpretacije arheoloških opažanj na nek način induktivni sklepi. Pomembno je, da sta za uspešno uvajanje trditev v nek induktivni dokaz potrebni dve dokazljivi lastnosti: a) trditve so natančne, in b) trditve so za interpretirano gradivo relevantne. Trditve je lahko natančna, vendar irelevantna, nenatančna in irelevantna, ali pa natančna in relevantna. Ovrednotenje mora upoštevati vse omenjene možnosti, preden lahko sodimo o teži induktivnega dokaza. Teža takih dokazov je tista, ki določa natančnost preteklosti, o kateri sklepamo na podlagi naših opažanj. Takih sodb ni mogoče preprosto oblikovati

tako, da ovrednotimo stopnjo skladnosti med dokazi in dejstvi. Natančnost sestavnih trditev moramo ovrednotiti neodvisno od prilagoditvenega dokaza, izdelanega zato, da zagotavlja njihovo relevantnost in jih povezuje v sklep. Obratno pa je treba relevantnost presojeti neodvisno od dokazov za natančnost komponent, vpeljanih v dokazovanje. Demonstracija natančnosti trditve, da človek deluje intencionalno, ne dokaže relevantnosti tega dejstva za razlago danega korpusa gradiva, ki ga je izdelal človek; intencionalnost je lahko prav tako pogojena. V resnici bi lahko dokazovali, da sem to jasno pokazal v svoji študiji Nunamiutov!

V kontekstu takega presojanja problema interpretacije, s katerim se soočajo arheologi, sem zagovarjal zavestno vlaganje v *raziskave srednjega dometa* (middle-range researches), ki so temeljnega pomena za razvoj arheologije (Binford 1977, 1981). To ni mesto za podrobno diskusijo o tem predlogu, vsekakor pa je potrebno reči, da se pri oblikovanju dokazov o svojem predmetu vsi induktivni sklepi vežejo na poznavanje virov (Watson 1979). Arheologi niso težili k proučevanju znanja o virih, čeprav je za interpretacijo ključnega pomena. Večino induktivnih dokazov so si izmislili arheologi na podlagi trditev, ki se na različne načine nanašajo na področja znanja in področja pojav, ki obstajajo v arheološkem zapisu. Vse zahteve po znanju in pomenih, pripisanih opažanjem, ni mogoče opravičiti s sklicevanjem na dano teorijo ali paradigmo. Namesto tega se arheologi običajno sklicujejo na več različnih teorij in interpretativnih principov. Zahteva mnogih, da so vsi sklepi odvisni od paradigme, in zato tавтоloški, večina konkretnih primerov induktivnega dokazovanja ne potrjuje. Raziskave srednjega dometa smo predlagali kot sredstvo za razvijanje zanesljivih in intelektualno neodvisnih interpretativnih principov, in kot sredstvo za to, da se naše razumevanje pojava relevantnosti razširi na interpretativno nalogo.

Poskušal bom ilustrirati pomembnost teh raziskav z nekaj konkretnimi primeri. Ko pregledujemo nekatere temeljne trditve tradicionalne arheologije, nam postanejo aktivnosti novih arheologov precej razumljive.

Če upoštevamo le tiste attribute, ki so proizvod človekovega prizadevanja, sledi iz tega, da mora biti vsaka razlaga teh atributov izpeljana prej v človeških, kakor naravnih terminih (Dunnell 1971; 133).

To je bila temeljna trditev za interpretacijo, ki so jo tradicionalni arheologi ponudili v zvezi z našo preteklostjo. Tradicionalnemu verniku zveni to kot zelo jasno in nedvoumno. Poglejmo, kaj se s to temeljno trditvijo zgodi v znanstveni praksi. „Če upoštevamo le tiste attribute, ki so proizvod človekovega prizadevanja“ – gre za dogovor o relevantnosti, o čemer smo govorili zgoraj. Kako so arheologi tradicionalno obravnavali ta dogovor? Seveda je mogoče posplošiti, da so arheologi razvili „pravilo izkušenj“ (rules of thumb), da bi prišli do tega kriterija relevantnosti. Tako so na primer vse do nedavnega živalske kosti obravnavali kot attribute naravnega sveta. To niso bili artefakti in zato jih niso analizirali, razen kot potencialni vir za informacije o nekdanjem okolju ali klimi, ali pa v najboljšem primeru kot ključ za „način prehrane“, razumljen kot navade, ki so bile ideološko dolo-

čene. Zaman iščemo kakršnokoli analizo, ki ne bi bila le pregled vrst (species), ki se pojavlja kot dodatek tradicionalnim arheološkim poročilom. Skratka, sprejeli smo kategorično stališče – živali so del narave, zato njihove kosti niso „proizvod človekovega prizadevanja“. Arheologi so potrebovali „naravoslovce“, ki bi se ukvarjali s temi vidiki arheološkega zapisa. Če bi se podoben pristop uveljavil za litično gradivo, ki je tudi „naravni“ pojav, potem se naše področje ne bi nikdar razvilo! Niso bile potrebne sodbe o relevantnosti, temveč konkretne raziskave, katerih cilj bi bil, odkrivati *attribute* relevantne za našo znanost. To je bil moj pristop srednjega dometa za proučevanje živalskih kosti, dokumentiran v knjigi o Nunamiutih (Binford 1978). Hotel sem raziskati zveze med naravnimi elementi, vgrajenimi v kulturni sistem, in njihove *attribute*, ki lahko arheologu, ki želi spoznati organizacijo kulturnega sistema, nudijo pomembne in relevantne informacije.

Drugo plat medalje sem pokazal v *Bones: Ancient Men and Modern Myths* (Binford 1981). Tam sem raziskal pripravljenost arheologov, da živalske kosti v arheološkem zapisu dokončno sprejmejo „kot proizvod človekovega prizadevanja“. Dokazal sem, da je mnogo situacij in kontekstov, v katerih vzorčne združbe obstajajo tudi v naravi, ki pa nikakor ne implicirajo „človekovega prizadevanja“. Zanimivo je, da je moja raziskava o Nunamiutih, pozitivna plat medalje, naletela na gluha ušesa, medtem ko je bil odgovor na *Bones* glasen in žaljiv. Tu sem dokazoval, da so arheologi oblikovali slabe in nenatančne sodbe o relevantnosti, medtem ko sem v knjigi o Nunamiutih pokazal, kako lahko izdelamo nove in potencialno informativne dokaze relevantnosti. V obeh knjigah sem trdno zagovarjal dejstvo, da je napredek v arheologiji odvisen od arheologovega sprejemanja očgovornosti za razvijanje lastnih kriterijev relevantnosti in, če zadevo razširimo, njegovih lastnih teorij o pomenih, ki jih lahko zanesljivo pripiše opažanjem. Menim, da je žalostno, da so mnogi produktivni učinki izšli iz *Bones*. Mnogi arheologi so pričeli z raziskavami srednjega dometa na zato, ker bi bili prepričani, da gre za temeljno metodo, temveč zato, ker so želeli braniti svojo lastno pozicijo.

Raziščimo še drugi vidik iste trditve: „če upoštevamo le tiste *attribute*, ki so proizvod človekovega prizadevanja“. Kaj je človeško? Je to vedenje, ki je lastno le naši vrsti? Če je tako, in če lahko pokažemo v vedenju naših prednikov na neko lastnost, za katero so prej menili, da je lastna le naši vrsti, ali iz tega sledi, da so bili ti davni akterji, ki niso pripadali naši vrsti, tudi ljudje? Tu seveda mislim na problem, ki ga je tradicionalna arheologija postavila pred arheologe, ki se ukvarjajo s starejšim in srednjim paleolitikom. Kot je pokazal že Dunell „... sledi iz tega, da mora biti vsaka razlaga teh atributov izpeljana prej v človeških, kakor naravnih terminih“. Kot sem že omenil, so se tradicionalni arheologi, ki so se ukvarjali z davno preteklostjo, pri interpretiranju svojih opažanj, lahko sklicevali le na zakone človeške narave. Ti zakoni so dobili skoraj enako obliko kot tisti, ki jih je uporabljal vsak drug arheolog – interpretacije kulturne zgodovine na podlagi dogovorov ali pomenov, ki se nanašajo na kulturo. Če kot arheologi sprejmemo konvencije o relevantnosti, npr. „človek, izdelovalec orodja“, ali dokaze

za to, da je arheološki zapis nujno *kulturni zapis*, s tem ustvarjamo preteklost, ki je po dogovoru kulturna, za katero pa ni nujno, da je historično resnična. Arheologi morajo sprejeti izziv raziskav srednjega dometa za proučevanje nedvoumnih kazalcev kulture, ne pa da preprosto sprejmejo stare konvencije, ki enačijo vzorce vedenja, ki je prav tako proizvod živalskega sveta, s kulturnim vedenjem.

Če sprejmemo možnost, da so naši davni predniki, ki so očitno pripadali drugi vrsti, lahko prav tako zapustili nek arheološki zapis, čeprav morda niso bili nosilci kulture, tedaj vse konvencije interpretiranja tega arheološkega zapisa v kulturno-historičnem smislu zelo hitro postanejo irelevantne. Celó če sprejmemo, da tradicionalne konvencije veljajo za „ljudi“, potem lahko arheolog, ki raziskuje starejši paleolitik, v najboljšem primeru ugotavlja *kdat* so te konvencije postale relevantne. Tradicionalna arheologija za reševanje tega problema ni ponudila nobenih napotil.

Dodaten problem, da so temeljni principi tradicionalne arheologije vsiljeni arheologom, ki proučujejo starejši paleolitik, opazimo v drugem delu Dannellove izjave: „mora biti razlaga . . . izpeljana prej v človeških, kakor naravnih terminih“ (Dunnell 1971; 133). Seveda je bilo to, na kar so mislili tradicionalni arheologi, *kultura*, v katere „človeških terminih“ je bilo treba iskati razlago. Ko so sprejeli ta temeljna načela, so bili arheologi, ki so proučevali paleolitik, v zanimivem položaju, saj niso mogli nikoli raziskovati izvora oziroma okoliščin za nastanek kulture same. Če si lahko zamislimo čas, ko so hominidi že proizvajali arheološki zapis, niso pa še imeli kulturnih sposobnosti, potem bi bilo možno in pomembno, da skušamo razumeti prvi pojav kulture same. Lahko pričakujemo, da bo pojav kulture razločljiv v kulturnih terminih? Seveda ne, ker ne moremo izključiti možnosti, da so hominidi proizvajali artefakte, ne pa kulturnih zapisov, potem je jasno, da so temeljni dokazi relevantnosti, ki vzpostavljajo mejne pogoje za razlago tradicionalne arheologije, lažni, žvajajajoči in, če smo jih sprejeli nekritično, nedvoumno proizvajajo konvencionalizem, ne pa raziskovanje.

Veliko je še trditev tradicionalne arheologije, ki jih je treba pretresti in preiskati na način srednjega dometa. Raziskave sodobne arheologije o natančnosti, uporabnosti in relevantnosti temeljnih trditev pri sklepanju z dokazi, povečujejo naše razumevanje arheološkega zapisa. To je bil cilj „nove arheologije“, in temu cilju smo se približevali s plodnimi rezultati sodobne arheologije.

Žal pa ni vsa sodobna arheologija plodna. Obstaja še mnogo nazadnjaških gibanj, ki zagovarjajo rabo prepričan in trditev tradicionalne arheologije, katerih omejeno uporabnost smo pravkar pokazali. Richard Gould (1980) zagovarja status arheologije, ki je odvisen od zakonov, hkrati pa zagovarja filozofijo kulture kakega idealista. James Sackett (1977, 1982, 1986a, 1986b) skuša funkcionalno variabilnost podrediti svoji edinstveni karakterizaciji sloga, s tem pa možnost razlage kulturne variabilnosti omejuje na tradicionalno stališče, da se ljudje vedejo tako zato, ker so se tako vedli njihovi dedje. Ian Hodder (1982) in „cogiji“ (kognitivni arheologi, op. prev.) ponovno odkrivajo tradicionalno arheo-

logijo, kakor da bi bila nova in inovativna. Novi skepticizem, povezan s frankfurtsko filozofsko šolo, trdi, da pretekle resničnosti ne moremo spoznati – preteklost lahko le ustvarjamo v „naši predstavi“, zato moramo naša prizadevanja usmeriti k družbenemu kritikizmu (Saitta 1983). In na koncu seznanili so nas s čudesi „želje po moči“ (power motive) kot gonilne sile človeške narave, ki vodi dialektično zgodovino in pomeni temelj občudovanja naše preteklosti, ki je vodile sodobnim političnim resnicam (Miller in Tilley 1984).

Kot je rekel Gellner (19??; ??), teoretski „sod“ ni nikoli prazen. Če odstranimo gnila jabolka, ostalih to še vedno ne zaščiti pred gnitjem, ki se pojavlja v podobnih, ali pa v novih, inovativnih oblikah. Metanje idej iz soda, ali pa njihovo pripisovanje dušam posameznikov, ne dopušča vrednotenja idej, marveč le sodbe. Znanost je proces učenja. Znanstveniki iščejo znanje s pomočjo vrednotenja idej. Žal, to bi sedaj že morali vedeti, preprosto kopičenje znanja ne zadostuje za razlago kulturnega procesa. Naša sodobna arheološka kultura se vede na način, ki je mnogokrat precej neodvisen od znanosti in njenih ciljev. Današnji arheologi se morajo ukvarjati z veliko več kakor le z iskanjem nekega razumevanja arheološkega zapisa. Sicer bo arheologija napredovala kot preprosta funkcija večanja našega razumevanja. To rast se lahko pospeši z znanstvenim vrednotenjem idej, kakor sem tu pokazal, pa naj bodo izvorne ideje „resnične“, točne ali le uporabne, ali pa tudi ne. Znanje napreduje, kadar resno proučujemo lastnosti naših lastnih idej, ki določajo, kako ravnamo s svojimi izkustvi. To proučevanje lahko izpopolnimo le tako, da so naša empirična orodja intelektualno neodvisna od razlagalnih orodij. Ne le, da je ta postopek možen, v znanosti se ves čas dogaja. Za velik del sodobne arheologije se zdi, da se ukvarja z iskanjem „resnice“, o kateri se sodi z neznanstvenimi merili, ne pa z resnim delom znanstvene arheologije. To me spominja na religijo, toda kljub vsem njenim konotacijam, na ta način arheologija ne bo napredovala. „Nova arheologija“ se je posvetila znanstveni rasti znanja; ta se danes, kljub močnemu nasprotovanju, nadaljuje.

Lewis R. Binford

Prevod: Predrag Novaković in Bojan Djurić

BIBLIOGRAFIJA

- BINFORD, L. R. 1986, *Archaeological Perspectives*, v: S. R. Binford in L. R. Binford (ed.), *New Perspectives in Archaeology*, Aldine, Chicago, 5–32.
- — —, 1977, Introduction, v: L. R. Binford (ed.), *For Theory Building in Archaeology*, Academic Press, New York, 1–13.
- — —, 1978, *Nunamiut Ethnoarchaeology*, Academic Press, New York.
- — —, 1981, *Bones: Ancient Mes and Modern Myths*, Academic Press, New York.
- — —, 1983, *Working at Archaeology*, Academic Press, New York.
- BINFORD, L. R. in BINFORD, S. R., 1966, A Preliminary Analysis of Functional Variability in the Mousterian of Lovalliois Facies, *American Anthropologist* 68, 238–295.
- BOAS, F., 1938 (ed.), *General Anthropology*, U. S. Armed Forces Institute, Madison, Wisconsin (War Department Education Manual EM 226).
- DUNELL, R. C., 1971, *Systematics in Prehistory*, The Free Press, New York.
- FRITZ, J. M. in PLOG, F. T., 1970, The Nature of Explanation, v: *American Antiquity* 35, 405–412.
- GELLNER, E., 1977
- GOULD, R., 1980, *Living Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge.
- GRIFFIN, J. B., 1943, *The Fort Ancient Aspect: Its Cultural and Chronological Position in Mississippi Valley Archaeology*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- HILL, J. N., 1965, *Broken K.: A Prehistoric Society in Eastern Arizona*, diss., Department of Anthropology, University of Chicago, Chicago.
- HODDER, I., 1982, *Symbols in Action*, Cambridge University Press, Cambridge.
- LANGACRE, W. A., 1963, *Archaeology as Anthropology: A Case Study*, diss., Department of Anthropology, University of Chicago, Chicago.
- MILLER, D. in TILLEY, C., 1984, *Ideology, Power and Prehistory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- RUNES, D., 1962, *Dictionary of Philosophy*, Littlefield, Adams, Totowa, New Jersey.
- SACKETT, J. R., 1977, The Meaning of the Style in Archaeology: A General Model, v: *American Antiquity* 42, 369–380.
- — —, 1982, Approaches to Style in Lithic Archaeology, v: *Journal of Anthropological Archaeology* 1, 59–112.
- — —, 1986a, Style, Function and Assemblage Variability: A Reply to Binford, v: *American Antiquity* 51, 628–634.
- — —, 1986b, Isochretism and Style, v: *Journal of Anthropological Archaeology* 5.
- SAITTA, D. J., 1983, The Poverty of Philosophy in Archaeology, v: J. A. Moore in A. S. Keene (eds.), *Archaeological Hammers and Theories*, Academic Press, New York, 299–304.
- STOCKING, G. W., 1974, *A Franz Boas Reader: The Shaping of American Anthropology, 1883–1911*, The University of Chicago Press, Chicago.
- TRIGGER, B., 1978, *Time and Tradition: Essays in Archaeological Interpretation*, Columbia University Press, New York.
- WATSON, P. J., 1979, *The Idea of Ethnoarchaeology*, v: Kramer C. (ed.), *Ethnoarchaeology: Implications of Ethnography for Archaeology*, Columbia University Press, New York, 277–287.
- WATSON, P. J., LeBLANC, S. in REDMAN, C. L., 1971, *Explanation in Archaeology: An Explicit Scientific Approach*, Columbia University Press, New York.
- WILLIE, A., 1986